



# STORA MELLBY KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk karakterisering och värdering  
Vård- och underhållsplan  
2015

Bjärke församling  
Skara stift

**Beställare**

Bjärke församling

**Rapport**

Anna Lokrantz, bebyggelseantikvarie

Datum 2015-12-03

Arb.nr 15051

## INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	Inledning	5
2	Nulägesbeskrivning	6
3	Föreslagna åtgärder och uppskattade kostnader	8
4	Genomförda åtgärder	9
5	Begravningskicket i Sverige	10
6	Stora Mellby kyrkogård	14
7	Omgärdningar , grindar	23
8	Gravvårdar, beskrivning och foton	24
9	Skötselråd	52
10	Lagar	55
11	Gravkarta	57



## 1. INLEDNING

Stora Mellby kyrka och kyrkogård har fastighetsbe-teckning Mellby 18:1 och ingår i Bjärke församling.

Den här planen omfattar både en bedömning av en-skilda gravvårdars kulturhistoriska värde och skade-beskrivningar med åtgärdsförslag. Syftet med planen är att vara ett arbetsredskap för församlingen när det gäller skötsel och underhåll. Den fungerar även som underlag för tilldelning av kyrkoantikvarisk ersätt-ning.

### ARBETSMETOD

- Arkivsökning för att klargöra kyrkogårdens historia och tidigare utförda åtgärder som inte går att se vid inventeringen.
- Inventering. Gravvårdar med ett mer framträdande kulturhistoriskt värde har markerats med 1 eller 2 enligt det system som Västergötlands museum framtagit.
- Fotografering, beskrivning samt skadedokumenta-tion av de gravvårdar som markerats med 1 respek-tive 2.

- Sammanställning av plan enligt den modell som Ateljé Arkitekten utarbetat.

### PLANENS ANVÄNDANDE

I kapitlet *Föreslagna åtgärder och uppskattade kostnader* finns instruktioner om vilka åtgärder som skall ut-föras olika år. Obeservera att för de flesta åtgärder krävs tillstånd från Länsstyrelsen, samt upprättande av ett separat åtgärdsprogram. Ofta fordras också att speciell kompetens anlitas, t ex konservator.

På USB-minnet som bifogas planen finns även foton som tagits under inventeringen. Bilderna får användas av församlingen, under förutsättning att källan anges, för icke kommersiellt bruk.

Planen bör ses över i sin helhet vart femte år.

## 2. NULÄGESBESKRIVNING



Gravvård I 4 har en spricka på krönet, mot baksidan.



De sprickor som finns nedtill på IV 45 är enligt uppgift åtgärdade.



Sprickbildningar förekommer på krönet av gravvård I 6.



Ovan: I 8 är rostangripen. T b: INR 8 har ett rosthål längst ned på korsstammen.

I det här kapitlet ges en sammanfattning av kyrkogården vad gäller skick på omgärdningar och gravvårdar vid inventeringstillfället.

### SPRICKOR

Några av gravvårdarna på kyrkogården uppvisar sprickor. De största sprickorna finns på gravvård IV 45, men enligt uppgift är de säkrade sedan tidigare. Gravvård I 4 har en spricka på krönet, mot baksidan. Gravvård I 6 har några mindre sprickbildningar på krönet.

*Förslag:* Besiktning av I 4 görs av stenkonservator. I samband med det besiktigas även I 6 och IV 45. Ett åtgärdsprogram tas fram, och konservering genomförs.

### GRAVVÅRDAR I GJUTJÄRN

På kyrkogården finns sex kors av gjutjärn. Två av dem uppvisar skador: Nr 8 i kvarter I är angripen av rost. INR 8 har ett genomgående rosthål längst ned på korsstammen.

*Förslag:* Besiktning görs och åtgärdsprogram för rostskydd och målning tas fram.

## 2. NULÄGESBESKRIVNING

### JÄRN- OCH SMIDESDETALJER

Järnkonstruktioner påverkas av utomhusklimatet, och metallen bryts långsamt ned. Det finns inga engångsåtgärder som fungerar för all framtid. Därför är det viktigt att varje åtgärd följs upp av fortsatt tillsyn och underhåll. Järn- och smidesdetaljer bör målas med jämna mellanrum, ungefär vart tionde år. Vid inventeringstillfället var samtliga grindar i gott skick, och ingen åtgärd föreslås i dagsläget.

### GRAVHÄLLAR I MARKEN

I kyrkogårdens sydvästra del finns en häll som ligger i gräsmattan, samt en tumba, båda av kalksten och sannolikt tillkomna under 1600- eller 1700-talen. Den häll som ligger i gräset har viss påväxt av mossa.

*Förslag:* Hällen och tumban hålls rena från löv, grenar, mossa, snö och regnvatten. Försiktighet iakttas vid gräsklippning.

### RENGÖRING

Några av de äldre gravvårdarna har påväxt av alger, lavar och mossor. Detta gör i vissa fall att inskriptionerna är svåra att tyda. Att kunna läsa gravstenens text är för besökare den lättast avläsbara förmedlingen av information, och är därför viktig. Rengöring av gravvårdar i kalksten har också ett annat syfte, då det är en spröd stensort som riskerar att skadas av biologisk påväxt.

*Förslag:* Rengöring av vissa gravvårdar, noterade i inventeringsblanketterna. Då gravvårdarna är rengjorda, är det lättare att se på vilka stenar som inskriptionen behöver fyllas i. Linoljefärg eller lackfärg kan användas. Arbetet utförs av konservator eller kyrkogårdspersonal med tidigare erfarenhet av liknande arbete. Arbetstiden för ifyllnad av text varierar, men brukar ligga mellan en och tre dagar/sten. Om man på sikt kan få in rutinen att rengöra gravvårdarna varje höst, förenklas arbetet betydligt. Se kap ”Skötselråd” för tips när det gäller rengöring från påväxt.

### 3. FÖRESLAGNA ÅTGÄRDER OCH UPPSKATTADE KOSTNADER

Nr	Objekt	Åtgärd	År 2016	År 2017	År 2018	År 2019	År 2020	År 2021	Hänvisning
1	Gravvård I 4 och I 6, sprickor	Besiktning, åtgärdsprogram, konservering	10 000 kr						Nulägesbeskrivning
2	Gjutjärnskors I 8 och INR 8	Besiktning, åtgärdsprogram, rostskydd, målning	15 000 kr						Nulägesbeskrivning
3	Gravhäll (INR 3) och tumba (INR 4)	Hålls rena från löv, snö och regnvatten	X	X	X	X	X	X	Nulägesbeskrivning, 8.56, 8.57
4	Omfattande påväxt på vissa gravvårdar	Rengöring	X						Nulägesbeskrivning, 8.21, 8.31, 8.33, 8.37, 8.41, 8.46, 8.53
5	Viss påväxt på vissa gravvårdar, vissa med otydlig inskription	Rengöring, ev ifyllnad av inskription.		X					Nulägesbeskrivning, 8.1, 8.2, 8.4, 8.10, 8.19, 8.22, 8.36, 8.30, 8.40, 8.42, 8.44, 8.45, 8.47, 8.50, 8.52, 8.60
<b>Summa</b>			25 000 kr						
Angivna kostnader är grova uppskattningar inkl moms i 2015 års prisläge, grundat på tillståndet vid inventeringstillfället.		X: Avser eget eller kontrakterat arbete.							



## 4. GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER

Nr	Åtgärd	Utförd av	Datum	Kommentar

### KYRKOGRÄRDAR

Under tidig medeltid anlades Sveriges första kristna begravningsplatser. De medeltida kyrkorna byggdes ofta med en tillhörande liten kyrkogård som delades in efter byarna i socknen. Denna tradition har överlevt till modern tid i form av familjegravar. De första kyrkorna var ibland befästa och sedan behovet försvann har traditionen levt kvar i en liknande form, nämligen kyrkogårdsmuren och entrén. På äldre kyrkogårdar fanns vanligen flera entréer.

På kyrkogårdarna har genom tiderna olika slags byggnader förekommit. Klockstaplar placerades så högt som möjligt bredvid kyrkan för att ljudet skulle nå ut i bygden. Under medeltiden och tiden därefter uppfördes ofta en så kallad tiondelada, för förvaring av böndernas tionden, som betalades i form av spannmål. Sockenmagasin började, efter påbud av staten, byggas i mitten av 1700-talet och skulle lagra spannmål för dåliga tider. Byggnaderna var inte speciellt påkostade och uppfördes i lokala byggnadsmaterial såsom tegel eller, i de skogrika trakterna i Sverige, av timmer. Kyrkogården fungerade under lång tid inte bara som begravningsplats, utan även som

samlingsplats för handel.

Den medeltida kyrkogården var gräsbevuxen och utan planteringar. Ibland fanns en trädkrans runt begravningsplatsen, men oftast återfanns träden utanför kyrkogårdsmuren. Det var genom de medeltida klostren som trädgårdskonsten i Sverige utvecklades. Klostren introducerade växter, exempelvis buxbom, och påverkade genom sina trädgårdar sannolikt de omkringliggande kyrkogårdarna. Efter reformationen kom influenserna från de lokala herrgårdarnas planteringar. I dessa parker började under 1600-talet alléer av inhemska träd att planteras, och under senbarocken introducerades den idag i parker och på kyrkogårdar så vanliga parklinden. Bok, idegran, liguster och måbär dök upp på kyrkogårdarna på liknande sätt. Mot slutet av 1600-talet började trädplanteringar på kyrkogårdarna förekomma i form av lindar på jämnt avstånd runt hela kyrkogården.

Under 1600-talet, då kyrkorummet och gravkoret var de förnämsta gravplatserna, blev kyrkogården mer försummad. Dessutom ingick det, fram till år 1819, i klockarens löneförmåner att få gräsbete för kreatur. År 1554 sände Gustav Vasa ut ett förma-

ningsbrev i Sverige. Där stadgades att gravplatserna inte fick förorenas av djur och att gravarna skulle hållas och bevaras på ett kristligt sätt. Brevet fick ingen större genomslagskraft, troligen delvis på grund av att klockarprivilegierna fortfarande levde kvar. Från den stora stadsbranden i Skara år 1719 berättas om hur en kvinna som upptäckte branden larmade gudstjänstbesökarna genom att bulta på domkyrkodörren med ett människoben som låg på kyrkogården.

Kungligheter och högadel begravdes i många fall inne i kyrkobyggnaderna. Under senmedeltiden fick dessutom övrig adel samt kyrkans välgörare möjlighet till gravplats i kyrkorna. Övriga församlingsbor begravdes i området kring kyrkan. Efter 1783 resulterade upplysningens idéer i en kunglig förordning som förbjöd fortsatt försäljning av gravar inne i kyrkorna. Hygienaspekter hade blivit viktigare och kyrkornas ohygieniska miljö skulle förändras. På 1790-talet skedde en stor befolkningsökning vilket ställde större krav på begravningsplatser än tidigare. För att undvika alltför ohälsosamma miljöer i stadens centrum, blev det allt vanligare att anlägga nya kyrkogårdar utanför staden. Under 1800-talet fick kyrkogårdskon-

## 5. BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

sten ett genombrott. Gustav IV Adolf genomdrev en författning år 1805 som krävde ritningar för uppförandet av nya kyrkogårdar med rekommendation om trädplantering, inhägnad och striktare planer. År 1815 beslöt den svenska riksdagen om förbud mot begravingar inne i kyrkan, samt att nya kyrkogårdar skulle anläggas utanför stadsgränserna och därmed ersätta kyrkogårdarna inne i städer och byar. Därefter utvecklades kyrkogårdarna till arkitektoniska enheter med gångar, plansystem och kvartersindelning efter symmetriska mönster med influenser från Frankrike. Gravkonsten utvecklades och tog sig uttryck i olika konststilar, stenhuggartraditioner samt järnindustrins gjutna järnkors, kedjor och staket. Nya kyrkogårdar anlades i regel med alléer och regelbundna gravkvarter. Trädbeståndet skulle ge begravningsplatsen parkkaraktär, men även rena mark och luft. Flertalet kyrkogårdar försågs med bisättningskapell.

Kyrkogårdarnas mest framträdande platser, i öster och i söder, såldes ofta som familjegravar till det övre samhällsskiktet. Konsekvensen av detta blev att kyrkogårdarna delades i ett område med köpta gravar och ett med fri- eller linjegravar, dvs allmänna gravar.

De senare bestod ofta av enkla gravkullar eller träkors. Spår av denna indelning kan man ibland fortfarande se på våra kyrkogårdar.

Den så kallade kyrkogårdsparken utvecklades och mot slutet av 1800-talet mjukades de stränga franska idealen upp av influenser från England. Parker och kyrkogårdar anlades och omformades med oregelbundet slingrande stråk, prunkande grönska och friare planteringar. Vid sekelskiftet 1900 utvecklades parallellt med kyrkogårdsparken också skogskyrkogården som, influerad av Tysklands parkkyrkogårdar, antog en än mer fri och oregelbunden karaktär.

1900-talets början kännetecknas av en utveckling av det sena 1800-talets kyrkogårdstyp. Det är först vid mellankrigstiden som en mer industriell tillverkning slår igenom när det gäller gravvårdar av sten. Efterkrigstiden kännetecknas av en accelererande massproduktion av gravvårdar och strängare utformningsbestämmelser som bland annat har lett till att den tidigare variationsrikedom till stora delar försvann. Kyrkogårdar som utvidgades fick ofta regelbundna gångsystem och räta gravrader avdelade av häckar. Under senare halvan av 1900-talet har även

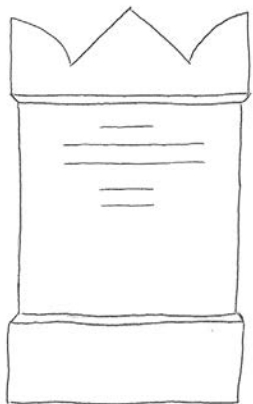
minneslundar uppstått, där endast urnor gravsätts och inga individuella vårdar reses. Gravsättningar i minneslundar ökade starkt under 1900-talets sista årtionden.

### GRAVVÅRDSKARAKTÄRER

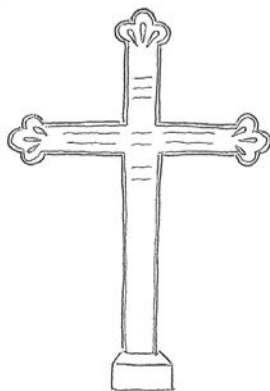
De tidigaste kristna gravmonumenten som återfinns på svenska kyrkogårdar är så kallade tumbor av kalksten. Formen kan härledas tillbaka till medeltiden då tumbor i olika utformning började förekomma. Typen har levt kvar ända in på 1800-talet med en nedgång under den period då gravsättning inne i kyrkorna var vanligt bland högre stånd. De yngre tumborna är normalt mer sparsamt dekorerade än de äldre, endast med en lågerhuggen fris runt inskriptionsytan.

Parallellt med hällar har gravkullar och vårdar av trä och sten förekommit. Den döde fördes till graven i kista, på en bår eller på en så kallad dödsbräda. Den senare begravdes tillsammans med den avlidne. Under 1600-talet började man ställa upp dödsbrädorna på kyrkogården, ofta på den avlidnes grav. Dennes initialer ristades eller målades på brädan och efterhand innefattades hela namnet, dödsår och ibland bi-

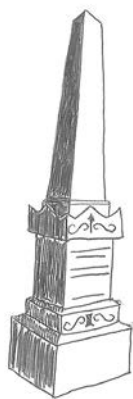
## 5. BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE



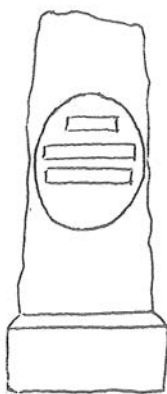
*Gravvård i kalksten från första halvan av 1800-talet.*



*Kors i gjutjärn*



*Obelisk*



*Hög gravvård med grovhuggna sidor.*

belspråk eller annan dekoration. Gravplatsen kunde också markeras av ett enkelt träkors, men på grund av träets korta beständighet finns ytterst få trävårdar kvar.

Fram till mitten av 1800-talet tillverkades stenvårdar hantverksmässigt av stenhuggare. Stenvårdarna från denna tidsperiod utgörs av stående, sparsamt dekorerade och ofta tunna gravvårdar av röd eller grå kalksten. De kan ha en bågformig avslutning uppåt, ibland krönt av spetsar. Denna gravvårdstyp var vanlig ända in mot 1870-talet.

Från 1850-talet fram till 1890-talet växte stenindustrin i Sverige och med den en stor variationsrikedom beträffande gravvårdstyper och material. Maskinell tillverkning av gravvårdar blev vanligt förekommande och kataloger över gravvårdstyper började nu ges ut. Exempel på gravvårdar från perioden är marmorkors på postament av granit eller sandsten, samt obearbetade stenar med infälld marmorplatta. Den svarta, polerade obeliskens på massiv sockel och med avfasad avslutning var också en vanlig typ. Ju högre gravstenen var, desto ”finare” ansågs personen vara. Gravstenarna omgärdades ofta av en stenram, med

eller utan järnstaket. Andra vanliga gravvårdar från denna tid är låga eller höga stående vårdar i granit med grovhuggna sidor och slät, blankpolerad framsida.

I samband med att gravkonsten på kyrkogårdarna utvecklades kom även planteringar i anslutning till gravanordningen. Buxbomshäckar runt gravplatserna var länge en vanlig företeelse på kyrkogården och gravkullarna kläddes ofta av sedum.

Under 1800-talets andra hälft blev gjutjärn ett mycket populärt material. En vanlig typ är gravvårdar i form av ett järnstaket, i varierande höjd och utformning, på en sten- eller järnram. Även trästaket har förekommit. På ena sidan av staketet hängdes en inskriptionsplatta, exempelvis föreställande en pergamentsrulle eller i enklare utformning. Gjutjärnsstaket förekom också i kombination med en stående hög sten av granit.

Andra gjutjärnsvårdar var järnkors som förekom både med enklare dekoration och med en mycket välgjord dekorativ yta. Gjutjärnsvårdarna var i allmänhet målade svarta, i vissa fall med förgylld inskription och/eller försilvrade detaljer, men även grön och grå

## 5. BEGRAVNINGSSKICKET I SVERIGE

färg förekom. Gravvårdar av trä och järn förekommer nästan inte alls efter 1920-talet.

Efter sekelskiftet 1900 var fortfarande de tidigare nämnda obeliskerna en vanlig gravvårdstyp. Vanliga var också så kallade bautastenar, dvs mycket höga gravstenar med grovhuggna sidor, jugendinspirerade vårdar med växtornamentik samt lägre kraftiga vårdar med grovt bearbetad stenram med rundad profil och markerade hörn. Dekorationer förekommer i form av stenkulor och urnor för blommor.

Under 1920-talet blev formspråket mer stramt och klassicerande, med slätare ytor samt dekorationer i form av t ex facklor och oljelampor. Exempel är granitvårdar med en texttavla mellan två kolonner, krönt av en tempelgavel, vilka förekommer i olika variationer från 1920-talet fram till idag.

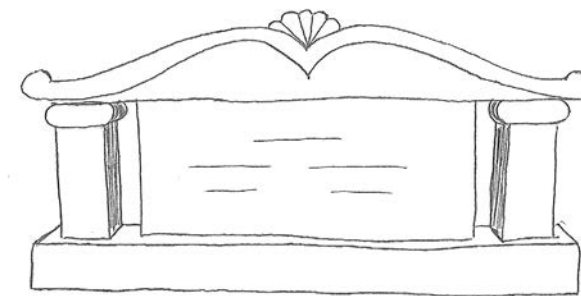
Efter andra världskriget utvecklades en ny gravvårdstyp, som karaktäriseras av låga breda granitvårdar med enkla stenramar. Restriktioner från många kyrkogårdsnämnders sida med avseende på nyproducerade gravvårdars höjd och bredd resulterade i att de flesta gravstenar som uppfördes under efterkrigstiden fick en likriktad utformning. En annan orsak var

stenindustrins svårigheter efter kriget som medförde att utrymmet för konstnärlig utveckling begränsades kraftigt.

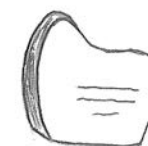
1960- och 70-talsstenarna har en mer förenklad form och typografi. Gravvårdarna är oftast utförda i slätpolerad diabas alternativt röd eller grå granit och eventuellt med någon mindre dekoration, till exempel med motiv från växt- eller djurriket.

Gravvårdar från omkring 1980 och fram till idag visar på ett rikare och personligare formspråk än vårdarna under efterkrigsdecennierna. De tidigare strikta reglementen för utformningen av gravstenar mjukades upp i och med 1990 års begravningslag och har gett utrymme för en mer personlig utformning av vårdarna. Dekorationer kan ofta ha en starkt personlig anknytning, med motiv som exempelvis uttrycker den avlidnes livsåskådning eller fritidsintressen.

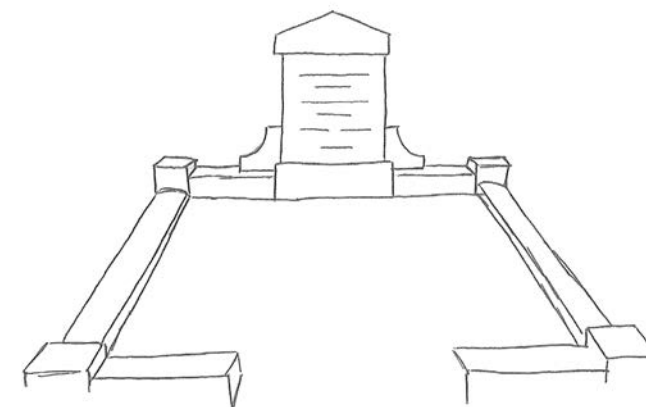
Malin Elmberg



*Gravsten med texttavla mellan kolonner.*



*Exempel på modern gravsten*



*Gravvård med stenram från tidigt 1900-tal*

## 6. STORA MELLBY KYRKOGRÅRD



*Kyrkans södra sida. Den här delen av kyrkogården har en ålderdomlig karaktär.*



*Överblick kyrkogårdens norra del, anlagd under 1980-talet.*

### SOCKNEN - EN BAKGRUND

Stora Mellby socken ligger i norra delen av Alingsås kommun. Området präglas av jordbruk, både åkerbruk och boskapsskötsel, men även skogsbruk har haft viss betydelse. Landskapet är omväxlande uppodlade områden och skogsmarker. I norra delen finns flera mossar.

Under medeltiden gick "rikshuvudvägen" mellan Skara och Lödöse genom Mellbydalen. Vägen förlorade i betydelse redan under 1600-talet, men utgör fortfarande huvudväg inom socknen.

Den största tätorten är Mellby. Typiskt för socknen är att det finns flera byar som inte sprängdes av skiftena under 1800-talet.

Mellbydalen är känt för sina många väderkvarnar. Här finns inga förutsättningar för vattenkraft, varför väderkvarnar byggdes för att tillgodose gårdarnas husbehovsmalning.

Stor betydelse för socknen fick den runt 1900 anlagda järnvägen, den så kallade Västgötabanan, mellan Göteborg och Skara. Sollebrunn utvecklades då till ett större samhälle, men även vid andra stationer som t ex Mellby växte samhällen upp. Handeln med

trävaror ökade i och med järnvägen, och flera sågar anlades.

Socknarna i Bjärke härad sammangick år 1952 till Bjärke kommun. År 1974 uppgick Bjärke i Alingsås kommun.

### KYRKOGRÅRDENS HISTORIA

Kyrkan och kyrkogården har medeltida anor. Kyrkogårdens äldsta del är den som ligger söder om kyrkan. En utvidgning gjordes åt söder 1829, i samband med att kyrkan byggdes till. Då anordnades nya stenmurar och portar. Strax innanför södra grinden står idag två gamla ekar som möjligen markerar kyrkogårdens äldre sträckning.

Nästa utvidgning gjordes åt norr på 1980-talet, då det vidsträckta området med långa häckar tillkom. På berget i väster anordnades 1992 en minneslund och meditationsplats.

### KYRKOGRÅRDEN IDAG

#### *Omgivning*

Stora Mellby kyrka är placerad på en höjd i norra

## 6. STORA MELLBY KYRKOGRÅRD

utkanten av byn. I dess omedelbara närhet ligger församlingshemmet, skolan, samt kyrkstall och uthus som hör till kyrkogården. I väster passerar landsvägen förbi, i norr och väster är ett öppet landskap med gårdar. I öster finns parkering för vaktmästare med garage/personalbyggnad, samt ett skogsparti. Söder om kyrkan finns Stora Mellby samhälle.

### *Omgärdningar, murar och entréer*

Kyrkan omgärdas av kallmurade gråstensmurar, som vid vissa delar är stödmurar. Längst i norr utgörs omgärdningen istället av en häck. I öster närmast personalbyggnaden finns en häck ovanpå muren. I kvarter X längst i öster kröns muren av cottoneaster. Grindar finns i söder, väster och öster. Inne på kyrkogården mellan kvarter I/III och X finns en stödmur. Huvudentrén är från söder (vid församlingshemmet) och utgörs av kraftiga stenstolpar med profilerade krönplattor och klot, samt en dubbel, svartmålad smidesgrind. En likadant utformad entré finns i väster, mot parkeringen.

I den nya delen norr om kyrkan finns tre entréer, två mot landsvägen i väster och en mot vaktmästeriet

i öster. Samtliga utgörs av stolpar i natursten och svartmålade, dubbla smidesgrindar. Längst i öster finns en entré med stolpar i natursten och en enkel, svartmålad smidesgrind. Den vetter mot ett skogsparti med en liten slingrande stig.

### *Markbeläggning, träd och buskar*

I den gamla delen av kyrkogården, söder om kyrkan, finns en öppen gräsyta omgärdad av grusgångar. Gångarna sträcker sig fram till kyrkans entréer i väster och söder, samt runt kyrkan. Utmed kyrkans södra fasad finns en gång med plattor. På norra sidan av kyrkan finns ett system av raka gångar belagda med sand, som avdelar de olika kvarteren från varandra. En rad med betongplattor finns i kvarter IV, och kalkstensplattor i anslutning till minneslunden. I övrigt utgörs markbeläggningen av gräs.

Kyrkan omgärdas till stora delar av träd som är placerade utmed murarna. I den nya delen är det lönn och lind. Alm och ask förekommer, i den gamla delen längst i söder och i anslutning till nya kyrkogården finns några ekar. Enstaka träd finns också inne på kyrkogården i anslutning till kvartersgränser.



*Grind i väster, mot parkeringen. Till höger om grinden syns stigen upp på bergknallen där askgravlund och minneslund finns.*



*Översikt från norr.*

## 6. STORA MELLBY KYRKOGRÅRD



*Församlingshemmet.*



*Kyrkstallet.*



*Redskapsbod/stegbod.*

Nya kyrkogården har ett system av rygghäckar i kvarter II samt V-IX.

### *Byggnader*

Stora Mellby kyrka är en vitputsad, enskeppig salskyrka med tresidigt avslutat kor i öster, sakristia i norr och torn i väster. I fasaden sitter två gravhällar från 1700-talet och ett solur i kalksten.

Tre entréer finns på sydsidan - till tornet, långhuset och koret, samt en i öster till sakristian och en i norr till tornet. Fönstren har tresidigt krön i stickbågiga nischer. Långhus och kor har valmat sadeltak täckt med enkupigt lertegel. Torn, lanternin och sakristia täcks av skivtäckt koppar. Exteriören präglas av 1765 och 1828 års ombyggnader, då tornet byggdes resp koret fick sitt nuvarande utseende.

Söder om kyrkogården finns församlingshemmet, som är uppfört i timmer, vinkelbyggt i 1 1/2 plan med fasadklädsel av faluröd locklistpanel. Taket är tegeltäckt. På framsidan finns veranda med snickarglädje, dörr- och fönsterfoder är vitmålade. Ursprungligen uppfördes byggnaden som skola och sockenstuga.

Väster om kyrkogården finns det gamla kyrkstallet,

som är av okänd ålder. Byggnaden används idag som förråd. Det är en långsträckt, rödfärgad byggnad med sju vitmålade portar åt öster. Åt vägen i väster finns två parportar och två enkla dörrar. Väggarna är klädda med locklistpanel, taket är ett sadeltak som täcks av betongpannor.

Inne på kyrkogården i närheten av kyrkstallet, finns en redskapsbod och stegbod med dubbla, vitmålade portar på gaveln och två vitmålade enkeldörrar på östra sidan. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel, taket täcks av tegel. På västra sidan finns upphängningsanordning för stegar.

Utanför muren i öster finns en ekonomibyggnad från 1980-talet för kyrkogårdsförvaltningens behov. Byggnaden är klädd med rödfärgad locklistpanel, har vita snickerier och ett tegeltäckt sadeltak. Fönstren är spröjsade. Norra gaveln upptas av brunbetsade garageportar.

Nära entrén i söder finns bårhuset, uppfört 1966. Det är en liten, vitputsad byggnad med brant, koppartäckt sadeltak. Byggnaden har en brunbetsad port åt väster. Bårhuset ritades av arkitekter Sven Erlandsson och H Almér.



## 6. STORA MELLBY KYRKOGRÅRD

### *Kyrkogårdens disposition*

Kyrkogården har en orgelbunden form, med kyrkan placerad i den södra delen. Årsringarna är tydligt avläsbara genom att södra delen har en ålderdomlig karaktär, medan norra delen präglas av ett modernt uttryck med raka kvartersindelningar och rygghäckar i långa rader. Här står gravarna mestadels glest och är låga. Karakteristiskt för kyrkogården är bergknallen som ligger väster om kyrkan. Här är askgravlund och minneslund/meditationsplats placerade, och nås via slingrande stigar runt berget. Minneslund/meditationsplatsen ligger högt och med utblick över den stora kyrkogården i norr. Den är utformad med bänkar och ett högt, brunbetsat kors.



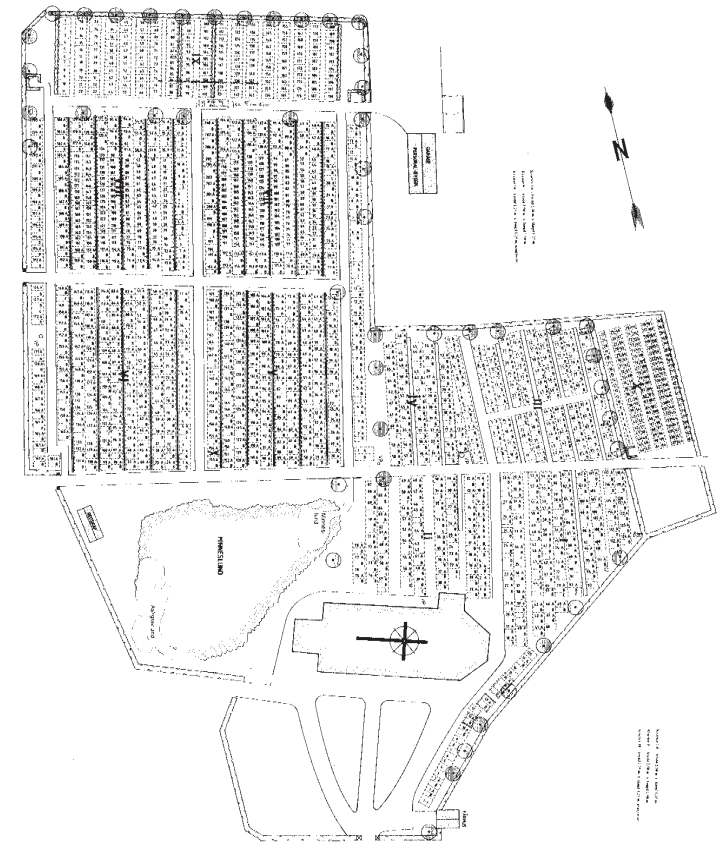
*Minneslund på bergknallen.*



*Bårhuset från 1966.*



*Bergknalle väster om kyrkan.*



*Gravkarta. Södra delen har en ålderdomlig prägel, medan den vidsträckta norra delen är planerad och anlagd på 1980-talet. Väster om kyrkan finns en bergknalle med askgravlund och minneslund.*

## 6. STORA MELLBY KYRKOGRÅRD



I kyrkogårdens sydvästra hörn finns kyrkogårdens äldsta gravvårdar.



INR 1 och INR 2, på var sida om dörren.



Från INR 3, INR 4 och INR 5.

### Gravvårdskaraktärer

På Stora Mellby kyrkogård anges titlar på ett sextiotal gravvårdar. Majoriteten av titlarna är kopplade till lantbruk, framför allt är titeln hemmansägare vanligt förekommande. Det finns också ett stort antal kyrkliga titlar, såsom kyrkoherde, prost och komminister. En del titlar finns inom handel och hantverk, bland annat finns fyra stycken köpmän och två handlare. Hantverksyrken är till exempel smedmästare och snickare.

De äldsta gravvårdarna på kyrkogården är placerade söder om kyrkan. I det sydvästra hörnet finns tre gravvårdar av äldre ursprung, en häll som ligger på marken, en tumba och en rest sten. Hällen (med beteckning INR 3) är troligen från 1600- eller 1700-talet och har inhugget motiv i form av en oval inom en tempelgavel. Det finns idag ingen synlig inskription. Tumban (INR 4) har en svåräst inskription, vid inventeringen uttyddes: *Här under hvilar SA...gården....1783*. Den resta stenen (INR 5) är i kalksten med rundat krön och svartmålad inskription. Den har inskription *B. Öberg. Född den 28/1 1792. Död den 4/5 1871. Sv. Ps. No 477 v 8*.

## 6. STORA MELLBY KYRKOGRÅRD



Längs östra muren finns den så kallade "prästraden" med tolv gravvårdar resta över kyrkoherdar, präster och komministrar från 1807 till 1987.



I 4 är rest över kyrkoherde Magnus Rydholm 1733-1807.



I 6, rest över prästen och kyrkoherden Olof Eric Dabblöf 1837.



I 11 är rest över kontraktsprästen Karl Ludv. Johansson 1845-1912, och hans maka Beata Olivia Hellman 1845-1911.

Två låga gravstenar flankerar kordörren. De har inskription *BAD 1802* respektive *LS 1802*.

Södra delen av kyrkogården präglas av ett stort antal gravvårdar resta över präster. Det är sammanlagt tolv stycken som står i en rad bredvid varandra längs östra muren. Den äldsta gravvården är daterad 1807, och har inskriptionen: *Här hvilar stoftet af kyrkoherden Magnus Rydholm, född d 23 juni 1733. Död d 22 aug 1807, och dess fru Rebecka Norrman föd d 7 februari 1736, död d 17 april 1803. Upprest af tacksamme slägtingar.*

Gravvård I 6 har följande inskription: *Af minnet af prästen och kyrkoherden i Mellby Olof Eric Dabblöf, född d 24 juli 1753, död d 20 mars 1837. Restes stenen af tacksamma barn. Jag lefver i skolen ock leva. Job 14:12.*

Gravvård I 11 är den mest storslagna av prästgravarna. Den är utformad med en hög och smal sten i granit, med kontraktsprostens porträtt i en rund kopparmedaljong. Gravvården har grusbädd och omges av grova stenpällare och järnkättingar.

På kyrkogården finns sex stycken järnkors, varav ett från modern tid och fem från andra halvan av 1800-talet. I jämförelse med andra kyrkogårdar i Skaraborg, är det ovanligt med så många järnkors. Enligt

## 6. STORA MELLBY KYRKOGRÅRD



Fr v: INR 6, I 104 och INR 8 är likadant utformade, tillverkade av en lokal smed. Alla tre är resta till minne av kvinnor.

IV 1, gravvård i grovhuggen granit.

Gravvård IV 45, daterad 1904.



Gravvård III 21 daterad 1898, III 90 samt VI 1.

II 68, till minne av korpral AJ Skruf och barnmorskan Johanna Skruf.

uppgift är de tillverkade av en lokal smed. Tre av dem har en identisk utformning, som ska ha varit skapad av denne smed.

Gravstensformerna under 1800-talets andra hälft var många och varierade. Efter 1850 växte stenindustrin tack vare nya metoder som gjorde att det gick lättare att bearbeta hårda stenar som granit och diabas. Fram till omkring 1880 var dekoren sparsam, men sedan började man i högre utsträckning hugga in former och dekor. En typ av gravvård är den polerade i svart granit som var vanlig under slutet av 1800-talet och de första decennierna av 1900-talet. På Stora Mellby kyrkogård finns ett tjugotal gravvårdar av denna typ, framför allt i kvarter I, II och III. Exempel är II 68, rest över *Korpral AJ Skruf 1833-1914. Hans maka barnmorskan Johanna Skruf 1846-1926.* Enligt uppgift var makarna Skruf två välkända personer i Stora Mellby. Andra exempel på svarta granitgravstenar är III 21, III 90 och VI 1. Sistnämnda har en arkitektonisk uppbyggnad med kolonner vid sidorna och formen av ett gotiskt fönster.

En annan typ av gravvård som var vanlig vid samma tid var den högresta i grovhuggen granit

## 6. STORA MELLBY KYRKOGRÅRD

med oregelbunden silhuett, ibland med skulpterade ornament som *IV 1*, med inskriptionen *Folkskollärare Olof Larssons familjegrav. Församlingsbor reste vårdan år 1928*. Ett annat exempel är *IV 45*, ovanlig därför att den är rest över en kvinna. Kajsa Andersdotter, Jordala, 1825-1904. Församlingsbor reste vårdan.

Gravvårdar resta över kvinnor var ovanligt i äldre tider, framför allt före 1930. De gravar som finns är ofta över kvinnor som var förmögna nog att skaffa sig en egen sten, eller så rör det sig om små, enkla liggare. På Stora Mellby kyrkogård finns några exempel på gravar från första halvan av 1900-talet resta över enbart kvinnor. Ett exempel är i kvarter *VI nr 16* med inskriptionen *Här vilar hushållerskan Anna Jakobsdotter 1854-1935, S P 487 v 5*. Tre av kyrkogårdens sammanlagt sex kors i gjutjärn är också resta över kvinnor.

Kyrkogården har ett relativt litet antal stenramsgravar med grusbädd. De finns över hela kyrkogården, och är inte samlade i något särskilt område.

### SAMMANFATTNING

Stora Mellby kyrkogård ligger i norra utkanten av byn, med skola och villabebyggelse i närheten. I kyrkogårdens omedelbara närhet finns församlinghemmet som ursprungligen varit sockenstuga, samt kyrkstall och en äldre stegbod. Miljön som kyrkogården ligger i är väsentlig för det kulturhistoriska värdet och upplevelsen av kyrkogården.

De äldsta gravvårdarna finns söder om kyrkan, det är en häll och en tumba av 1600- eller 1700-talstyp. På södra sidan finns också den så kallade "prästraden" där tolv präster ligger begravda bredvid varandra.

Kyrkogården har ovanligt många järnkors, där flera har samma utformning, och ska ha tillverkats av samma bysmed.

### LISTA PÅ UTVALDA GRAVVÅRDAR

I de fall numrering saknats, har gravvårdarna givits ett inventeringsnummer INR.

#### *Gravvårdar märkta med 1 - omistliga*

INR: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

I: 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 20, 24, 25, 26, 40,

65, 85, 104

II: 19, 33, 68, 70, 76

III: 6, 21, 44, 52, 90

IV: 1, 45

V: 59, 120, 157, 159

VI: 1, 16, 22, 55

#### *Gravvårdar märkta med 2 - värdefulla*

I: 7, 31, 33, 91, 92, 101, 118

II: 30-31, 37, 38, 53, 60

III: 77

VI: 7

De gravvårdar som har ett mer framträdande kulturhistoriskt värde har markerats med 1 eller 2 enligt det system som Västergötlands museum framtagit och där 1 avser de gravvårdar som har högst kulturhistoriskt värde. Nedan redogörs för de bedömningskriterier som använts. Bedömningskriterierna finns med i inventeringslistan (kap 8) där alla utvalda gravvårdar är beskrivna och bedömda.

*Gravvårdar äldre än 1900* bör bevaras för att de repre-

## 6. STORA MELLBY KYRKOGRÅRD

senterar äldre tiders gravskick och för att de är förhållandevis få.

*Gravvårdar med en miljöskapande funktion* bör bevaras om de ingår i ett sammanhang tillsammans med andra gravvårdar, t ex i de fall där flera gravplatser från samma släkt står samlade.

*Gravvårdar av socialhistoriskt intresse* är exempelvis de som anger titlar och yrken och som därmed vittnar om olika sociala skikt i samhället. Det kan också gälla en grav specifikt tillägnad en kvinna, vilket innan 1930-talet var relativt ovanligt. Även barngravar är ovanliga.

*Gravvårdar av lokalhistoriskt intresse* gäller de gravar där personen/slakten varit känd i bygden eller i landet och som därmed berättar något särskilt. Poängteras bör att inga djupgående personhistoriska efterforskningar har gjorts.

*Gravvårdarnas utformning* kan till exempel visa på en viss tids stilideal, och därmed vara representativ, eller vara särskilt noggrant eller konstnärligt bearbetad. Det kan också gälla en grav med ovanlig utformning, antingen för den specifika kyrkogården eller för kyrkogårdar i allmänhet.

### KÄLLOR

*Alingsås kommun. Kulturbeskrivning byggnadsinventering 28*, Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum, Vänersborg 1981-82

<http://www.bebyggelseregistret.raa.se>

## 7. OMGÄRDNINGAR, GRINDAR

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej					
Objekt	Teknisk uppbyggnad	Åtgärdshistorik/kommentar	Skadebeskrivning	Skadevärdering	Föreslagna åtgärder
7.1 Omgärdningar	Kyrkan omgärdas av kallmurade gråstensmurar, som vid vissa delar är stödmurar. Längst i norr utgörs omgärdningen istället av en häck.				
7.2 Grindar i söder och väster	Kraftiga stenstolpar med profilerade krönplattor och klot, samt dubbel, svartmålad smidesgrind.				
7.3 Grind i öster	Längst i öster finns en entré med stolpar i natursten och en enkel, svartmålad smidesgrind.				
7.4 Grindar nya delen	3 st, varav 2 mot väster och 1 mot öster. Stolpar i natursten och svartmålade, dubbla smidesgrindar.				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.1 I 3	Kalkstenscors med inhuggen inskription. Lagning på baksidan.	Prosten och kyrkoherden mag. Henric J Möller, född 1784, död 1855.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel) Miljöskapande värde (tillsammans med övriga i samma rad, samtliga resta till minne av präster)		Svårläst.	2:17	Rengöring. Ev ifyllnad av inskription.
8.2 I 4	Kalksten med svängt krön. Inhuggen inskription. Dekor i form av strålande sol.	Här hvilar stoftet af kyrkoherden Magnus Rydholm, född d 23 juni 1733. Död d 22 aug 1807, och dess fru Rebecka Norrman föd d 7 februari 1736, död d 17 april 1803. Upprest af tacksamme släktingar.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel) Miljöskapande värde (tillsammans med övriga i samma rad, samtliga resta till minne av präster)		Spricka i en del av krönet, mot baksidan.  Viss påväxt.	2:16  2:17	Åtgärdsprogram, konservering.  Rengöring. Ev ifyllnad av inskription.
8.3 I 5	Hög och smal i svart granit med rusticerad sida och baksida, polerad framsida. Står på grå sockel.	Kyrkoherden Anders Warodell 1801-1875, och hans maka Augusta Dahllöf 1807-1875. Es 57.2. Sv. Ps. 461	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel) Miljöskapande värde (tillsammans med övriga i samma rad, samtliga resta till minne av präster)				



## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Värdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.4 I 6	Kalksten. Utkragande, svängt krön. Står på sockel.	Af minnet af prosten och kyrkoherden i Mellby Olof Eric Dahllöf, född d 24 juli 1753, död d 20 mars 1837. Restes stenen af tack-samma barn. Jag lefver i skolen ock leva. Joh 14:12.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel) Miljöskapande värde (tillsammans med övriga i samma rad, samtliga resta till minne av präster)		Några sprickbildningar på krönet. Säkrad på baksidan.  Viss påväxt. Svårläst inskription.	3  2:17	Besiktning av stenkonservator i samband med I 4.  Rengöring. Ev ifyllnad av färg.
8.5 I 7	Utformat som ett kors av smide med inskriftsplattor och dekor i form av slingor.	Maj-Lis Dahlbäck f Läckström 1910-1963. Psalt. W 3:17. Kyrkoherde Folke Dahlbäck 1908-1981, vilar på Enslövs kyrkogård i Halland, Joh 11:25.	2	Socialhistoriskt intresse (titel) Miljöskapande värde (tillsammans med övriga i samma rad, samtliga resta till minne av präster)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravnr	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.6 I 8	Kors i gjutjärn. En stjärna vid varje korsarm. Nedtill ängel med urna.	Komministern Arwid Fredrik Tengstrand, 1818-1869. 2 Kor, K G v 9.	1	Ålder (före 1900) Lokalhistoriskt intresse (enligt uppgift tillverkades kyrkogårdens gjutjärnskors av en lokal smed efter egen framtagen modell) Socialhistoriskt intresse (titel) Miljöskapande värde (tillsammans med övriga i samma rad, samtliga resta till minne av präster)		Rostig.	2:16	Åtgärdsprogram, rostskydd, målning.
8.7 I 9	Hög och smal i ljust grå granit med vinkelbrutet krön. Inhuggen inskription.	Kyrkohereden Vitalis Landahl 1830-1884. Vården restes av tack-samma åhörare.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel) Miljöskapande värde (tillsammans med övriga i samma rad, samtliga resta till minne av präster)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Värdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.8 I 10	Hög och smal i ljust grå granit med vinkelbrutet krön. Inhuggen inskription.	Komministern L.E. Kjellén 1805-1866. Hans maka C.C. Hammarström 1814-1878.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel) Miljöskapande värde (tillsammans med övriga i samma rad, samtliga resta till minne av präster)				
8.9 I 11	Stenramsgrav med grusbädd. Hög och smal, rustik livsten i granit. Kontraktsprostens porträtt i rund kopparmedaljong. Grova stenspällare med svartmålade järnkättingar.	Kontraktsprosten Karl Ludv. Johansson 1845-1912, och hans maka Beata Olivia Hellman 1845-1911. Vänner reste vård.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel) Miljöskapande värde (tillsammans med övriga i samma rad, samtliga resta till minne av präster)	X			
8.10 I 13	Gravplats med grusbädd, omgärdad av stenspällare med stålrör emellan. Hög och smal livsten i kalksten, gotisk stil med spetsigt överstycke. På ram och sockel växtreliefer, murgröna. Mörkare, polerad inskriftpatta med huggen inskription.	Johannes Nilsson 1824-1893. Hans maka Anna Nilsson 1817-1897. Deras barn Maria 1850-1874, Kristina 1859-1896. Rom 8:17 23. Ps 119.	1	Ålder (före 1900) Utformning (unik på kyrkogården)	X	Spår av färg i inskription.	2:17	Rengöring. Ev ifyllnad av färg.

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde-karakter-isering	Kulturhistorisk motivering	Värdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.11 I 14	Stenramsgrav med grusbädd. Staket och livsten i svart granit. Framsida av livsten med flyglar är polerade. Ram krönt av klot i hörnen. Förgyllda inskriptioner. Livsten med rundat krön och dekor i form av bladgirland.	Grosshandlaren KW Anders från Geneved 1869-1919. Hans maka Anna Maria Eleonora Ander född Olson 1876-1916. Familjegrav. T v: Ines Wendela 1905-1905. T h: Algot Ivar Anders 1898-1923, Fritz Georg Ander 1901-1978, O Fritiof död 1978, makan Ruth död 1977. Liggare framför livsten: Eric Ander 1897-1988, Rut Ander 1900-1992.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (titel, Ortsnamn) Utformning (en av få påkostade stenramsgravar på kyrkogården)				Vid inventeringen pågick reparation av överliggare på staket.

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravnr	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.12 I 15	Kors i gjutjärn. En stjärna vid varje korsarm. Nedtill ängel med urna.	Fabrikören Jacob Andersson i Geneved född d 11 jan 1817, död d 12 jan 1871. Sv Ps 482 v 6.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel, ortsnamn) Lokalhistoriskt intresse (enligt uppgift tillverkades kyrkogårdens gjutjärnskors av en lokal smed efter egen framtagen modell)				
8.13 I 20	Hög och smal i svart granit med vinkelbrutet krön. Inskription på båda sidor. <b>Mot öster:</b> Polerad. Upptill dekor i form av kransbeprytt kors och palmetter, nedtill palmetter. <b>Mot väster:</b> Polerad. Upptill förgylld dekor i form av strålande kors.	<b>Mot öster:</b> Kyrkovärden Anders Andersson 1836-1906, och hans maka Anna Andreasdotter 1835-1909, från St. Mellby Mellomgård. Sv Ps 484. <b>Mot väster:</b> Lisbet Melander 1951-2003, Mellby Mellomgården.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (titel och gårdsnamn)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärds år X, 3: Åtgärds i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärds ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.14 I 24	Stenramsgrav med grusbädd. Livsten i form av obelisk i röd, polerad granit. Förgylld inskription på två sidor av stenen.	<b>Mot väster:</b> Solweig Påfvelsson 1949-2005. Mellby Västergård. Påfvel Sigfrid 1898-1980. Hustrun Eva 1903-1992. <b>Mot öster:</b> Andreas Andersson 1820-1912, och hans maka Katarina Petersdotter 1824-1903, från Mellby Västergård. Deras son Johan 1858-1907, och hans maka Christina f Larsdotter 1885-1951. Deras son Lars Alfred 1895-1953. Augusta 1867-1925.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn) Utformning (enda obelisken på kyrkogården)				
8.15 I 25	Hög och smal i svart granit med vinkelbrutet krön. Pole-rad framsida med inhuggen inskription och dekor i form av ett kors. Nedtill förgylld inskription.	Fd kyrkovärden Sven Larsson, 1822-1908. Hustrun Annika Andreasdotter 1829-1902, Mellby, Ps 444. Carl Johansson 1880-1966. Hans maka Anna Cecilia 1892-1955. Bertil Johansson 1923-1991.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (titel och ortsnamn)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.16 I 26	Stenramsgrav med grusbädd. Hög och smal livsten i rusticerad granit. Försänkt, polerad, oval inskriftsplatta.	Fd handlanden A Andersson 1840-1893. Hans maka Anna Stina 1847-1893. Geneved. Köpmannen JA Ander 1875-1933	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intressant (titlar, ortsnamn)				
8.17 I 31	Stenramsgrav med grusbädd. Hög och smal livsten i svart granit med vinkelbrutet krön. Förgylld inskription och dekor i form av kors. Upptill dekor i form av blomma med bladverk.	Lars Svensson 1849-1930. Hustrun Maja Svensson 1819-1920. Korndalen Geneved Ps 444.	2	Ålder (troligen 1920) Socialhistoriskt intresse (ortsnamn)	X			
8.18 I 33	Stenramsgrav med grusbädd. Ram och livsten i ljus rödaktig granit. Ram har markerade hörn med krönklot. Låg och bred livsten med svängt krön. Polerad ram, inskription och dekor i form av kors.	Olof Jonsson 1851-1934. Hans hustru Maria 1853-1928. Mellby Mellomg.	2	Utformning (en av få påkostade stenramsgravar på kyrkogården) Ålder (1920-tal) Socialhistoriskt intesse (gårdsnamn)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.19 I 40	Stenramsgrav med grusbädd. Ram och livsten i ljust grå granit. Ram har varje hörn, på kortsidorna och mitt fram högre sten med pyramidformad topp. Livsten med rundat överstycke, flyglar vid sidorna. Utkragande överstycke, dekor i relief i form av timglas. Inhuggen inskription.	Vilorum för hemmansägaren Andreas Påfvesson, Mellby Kvistagården 1807-1890, och hans maka Catarina Andreasdotter 1816-1896. Kyrkovärden Anders Andreasson, Mellby Kvistagården, 1846-1931, och hans maka Britta Carlsdotter 1854-1929. Jag veta att min förlossare lever och han skall på sistone uppväcka mig av jorden och jag skall i mitt kött få se Gud. Job 19:25 26, Sv Ps 199:6.	1	Ålder (första gravsättning före 1900, stenen troligen något senare) Socialhistoriskt intresse (titlar och gårdsnamn)		Inskription har spår av svart färg.	2:17	Rengöring. Ev ifyllnad av färg.



## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.20 I 65	Hög och smal i granit. Rusticerad framsida, oregelbundet krön. Försänkt, rektangulär inskriftsplatta med inhuggen inskription.	Andreas Andersson 1820-1890. Kerstin Andersdotter 1822-1902. Per Andersson 1822-1915. Kristina Andersdotter 1855-1923. Johanna Andersdotter 1858-1944. August Andersson 1864-1930. Borg Uppgården.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)				
8.21 I 85	Hög och smal i svart granit. Rusticerad sida och baksida, polerad framsida. Inskription i relief.	Hemmansägaren Hans Svensson, Geneved Storgården, 1832-1906. Hustrun Anna Maja 1838-1886. Övrig text ej läsbar pga påväxt.	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (titel, gårdsnamn)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.22 I 91	Låg, smal sten i svart granit. Inskription på båda sidorna. Sida 1: Polerad med polerad inskription. Upptill dekor i form av strålände stjärna. Sida 2: Polerad med polerad inskription. Upptill dekor i form av liljor.	<b>Sida 1:</b> Anders Andreasson 1842-1929. Hustrun Brita 1845-1886. Knaggås. <b>Sida 2:</b> Kerstin Andreasdotter 1854-1932, Svanebacken.	2	Ålder (troligen från 1920-talet) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.23 I 92	Stenramsgrav med grusbädd. På ramen ett svartmålat smidesstaket. Låg och bred livsten i svart granit med rakt krön. Polerad framsida med dekor i form av kolonner vid var sida.	Köpman Georg Lundgren, Gendalen, familjegrav. Liggare: Andersson Gunnar 1905-1993, Inez 1913-2008	2	Socialhistoriskt intresse (titel och Ortsnamn) Utformning (kyrkogårdens enda stenramsgrav med smidesstaket)				
8.24 I 101	Stenramsgrav med grusbädd. Ram med markerade hörn, försänkt mitt fram. Livsten i grå granit med rundat krön, svartmålad inskription och dekor i form av krans i relief.	Vilorum för hemmansägaren August Gustafsson 1861-1924. Hans maka Kristina Gustafsson 1861-1944. Yttre Jordala. 2 Korintierbrevet 5:1	2	Ålder (troligen 1920-tal) Socialhistoriskt intresse (titel, Ortsnamn)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.25 I 104	Kors i gjutjärn. Klöverbladsform längst ut på korsarmar, med tre stjärnor.	Hustrun Anna Nilsdotter från Borg 1826-1882. Sve.ka Psa.bok No 221 v 3	1	Ålder (före år 1900) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv, gårdsnamn) Lokalhistoriskt intresse (enligt uppgift tillverkades kyrkogårdens gjutjärnskors av en lokal smed efter egen framtagen modell)				
8.26 I 118	Stenramsgrav med grusbädd. Hög och smal livsten med rundat krön. Dekor i relief i form av krans upptill och urna nedtill. Polerad inskriftsplatta.	Far och Mor. SL Stickler 1847-1923. Hildegard Stickler 1841-1932	2	Ålder (troligen 1920-tal)				
8.27 II 19	Hög och smal i svart granit med polerad framsida. Förgyllt inskription och dekor i form av kors.	Hemmansägaren Anders Fredricksson, Gruntorp, 1857-1911. Hans syster Kerstin Fredrikson 1850-1929, Ps 440	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (titel, gårdsnamn)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej									
Gravnr	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder	
8.28 II 30- 31	Stående i svart granit med rakt, framspringande krön. Polerad inskriftsplatta, på krön polerade palmetter.	Kyrkovärden LP Johanssons familjegrav, Knutstorp. Liggare 1: Larsson Sven 1901-1976. Ella 1902-1984. Olle 1928-2010. Liggare 2: Larsson Gerd 1936-2011. Första gravsättning 1906 enligt gravregistret.	2	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (titel och gårdsnamn)					
8.29 II 33	Hög och smal i svart granit med rundat krön. Polerad framsida, förgylld inskription och dekor i form av ett kors.	Andreas Svensson 1836-1918. Hustrun Anna Svensson 1841-1917. Barnen Beda Maria 1875-1913. Gustav Arvid 1877-1964. August 1880-1964. Anna Karolina 1886-1974. Kärrängebrunn	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)					

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravnr	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.30 II 37	Hög, smal i rödbrun granit med rakt krön. Framsidan polerad i form av ett kors på sockel. Förgylld inskription.	Vilorum för snickaren Joh. A. Son. Blomgren och hans maka Alida Blomgren 1875-1957. Ubby Östergården, Sv Ps 50, Joh ev 3 kap 16 v.	2	Ålder (troligen 1920-tal) Socialhistoriskt intresse (titel och gårdsnamn)		Viss påväxt.	2:17	Rengöring och ev ifyllnad av inskription.
8.31 II 38	Hög och smal i svart granit med rakt krön. Inskription på båda sidor. Båda sidorna har polerad inskriftsplatta, ram och dekor upptill i form av polerat kors och blommor.	<b>Sida 1:</b> Aug Andersson, Åsen, 1862-1930. Hustrun Kristina 1855-1933. <b>Sida 2:</b> Torsten Augustsson 1911-2007, hustrun Erna 1912-2002, Kröseslätt.	2	Ålder (1930) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Omfattande påväxt på sida 1. Påväxt på sida 2.	2:16	Rengöring.
8.32 II 53	Stenramsgrav med grusbädd. Ram och livsten i rödaktig granit. Ram med markerade hörn. Låg och bred livsten med svagt rundat krön som råder över stenen. Inhuggen inskription.	Hemmansägaren Andreas Nilsson 1857-1922. Hustrun Maria 1859-1915. Genneved. Tack far och mor för allt.	2	Ålder (troligen 1920-tal, första gravsättning 1915) Socialhistoriskt intresse (titel)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.33 II 60	Hög och smal i svart granit.	Johannes Anderssons, Borg, familjegrav. Första gravsättning 1918 enligt gravregistret.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Kraftig påväxt.	2:16	Rengöring.
8.34 II 68	Hög och smal i svart granit med vinkelbrutet krön. Polerad framsida med inhuggen inskription och dekor i form av blomma och bladslingor.	Korpral AJ Skruf 1833-1914. Hans maka barnmorskan Johanna Skruf 1846-1926. Sv Ps 221	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (titlar) Lokalhistoriskt intresse (enligt uppgift är AJ och Johanna Skruf mycket välkända i bygden)				
8.35 II 70	Hög och smal i grå granit. Rusticerad med försänkt, oval inskriftsplatta. Svartmålad inskription. Liggare framför i polerad granit.	Aron Andersson familjegrav. Liggare: Aron Andersson 1880-1919. Hustrun Anna 1867-1979. Sven Aronsson 1919-1977. Hustrun Kerstin 1921-1979. Ingrid Andersson 1916-2005. Knutstorp.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravnr	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.36 II 76	Hög och smal i svart granit. Polerad framsida i form av ett kors. Polerad inskription, upptill försänkt stjärna.	Karin Holmkvist 1898-1919. Ester Larsson 1902-1983.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intesse (kvinnograv)		Viss påväxt.	2:17	Rengöring.
8.37 III 6	Gravplatsen omgärdas av en häck. Hög och smal sten i granit. Rusticerad med oval inskriftsplatta.	Hemmansägaren Johannes Andersson, Mellby Västerg 1832-1918. Hustrun Katarina Persdotter 1843-1895. Dottern Ida 1878-1902.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intesse (titel, gårdsnamn)		Omfattande påväxt.	2:16	Rengöring.
8.38 III 21	Hög och smal i svart granit med vinkelbrutet krön. Rusticerad sida, polerad framsida med polerad inskription.	Johannes Larsson från Hjortås 1837-1898, och hans maka Majja Pärsdotter 1842-1898. Gustav Johansson 1870-1956. Hans maka Augusta 1868-1948	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intesse (gårdsnamn)				
8.39 III 44	Hög och smal i svart granit med vinkelbrutet krön. Förgylld inskription, upptill dekor i form av strålande kors.	Andreas Andersson 1841-1908. Makan Lovisa 1851-1895. Dottern Viktoria 1882-1961. Sonen Hilmer Ekström 1884-1972. La Glossbo	1	Ålder (före år 1900) Socialhistoriskt intesse (gårdsnamn)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Värdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.40 III 52	Hög och smal i grågrnit med vinkelbrutet krön. Polerad framsida, inhuggen inskription.	Anna Andreasdotter, Knutstorp, 1814-1893	1	Ålder (före 1900) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.41 III 77	Stående i svart granit med rakt krön. Polerad inskriftstavla, ram och dekor i form av blommor.	Lärarinnan Alma Johnson 1890-1963, Gendalen.	2	Socialhistoriskt intresse (kvinna med titel)		Omfattande påväxt.	2:16	Rengöring.
8.42 III 90	Hög och smal i svart granit med rundat krön. Polerad framsida, ram med kaneleringar. Något försänkt inskriftsplatta med polerad inskription. Upptill dekor i form av kors.	Andreas Nilsson 1838-1900. Johanna Nilsson 1856-1932. Bjelldalen.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (ortsnamn)		Viss påväxt på inskriftstavla.	2:17	Rengöring.
8.43 IV 1	Hög och smal i granit med rakt krön. Rusticerad med plastisk dekor i form av rosor. Försänkt, oval inskriftsplatta med polerad inskription.	Folkskollärare Olof Larssons familjegrav. Församlingsbor reste vården år 1928.	1	Socialhistoriskt intresse (titel)				



## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Värdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.44 IV 45	Hög , smal i granit med svagt rundat krön. Ram och dekor i relief. Dekor i form av moln och ängel som blåser i ett horn, på sockel bladslingor. Svartmålad inskription.	Kajsa Andersdotter, Jordala, 1825-1904. Församlingsbor reste vårdan.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt värde (kvinnograv, ortsnamn)		Stora, genomgående sprickor nedtill, enligt uppgift är de åtgärdade.  Påväxt.	5  2:17	Rengöring.
8.45 V 59	Hög sten i svart granit med vinkelbrutet krön. Förgylld inskription och dekor i form av kors.	Anders Andreasson, Geneved Stommen, 1846-1912. Hustrun Kristina 1852-1931.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.46 V 120	Hög och smal i svart granit. Översta delen avsmalnande. Förgylld inskription. Dekor i form av rundlar.	Hemmansegaren Lars Larsson, Järboda, 1844-1917. Hustrun Maja Greta 1835-1912. Ty vi veta att om vårt jordiska tälthus nedbrytes, hafva vi en byggnad af Gud, ett hus icke gjordt med händer, evigt, i himmelen. 2 Kor 5:1.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Omfattande påväxt.	2:16	Rengöring.

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravnr	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värdekaraktärisering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyrkorådet	Skadebeskrivning	Skadevärder.	Föreslagna åtgärder
8.47 V 157	Låg och bred i svart granit. Karnisformat krön, överst kors på kula. Inskriftsplatta polerad, liksom kolonner vid sifdorna och karniser upptill. Förgylld inskription.	Herman Olsson 1876-1914. Hans maka Anna Maria f Påfvelsson 1878-1966, Tokebol.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.48 V 159	Hög och smal i svart granit med profilerat krön. Polerad inskriftsplatta samt rikligt med polerad dekor i form av urna med blommor upptill, tempel med kransomgärdat kors nedtill.	Johs Carlsson, Geneved Storeg. Hustrun Johanna. Sven Johansson. Hustrun Ingrid. Tollestorp. Första gravsättning 1912 enligt gravregistret.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)				
8.49 VI 1	Hög och smal i svart granit. Arkitektonisk uppbyggnad med kolonner vid var sida och utkragande sockel. Gotiskt formspråk med spetsbågigt överstycke. Polerad framsida med polerade dekorer i form av slingrande murgröna.	Här vila Aug Olsson i Krösslätt, 1860-1917. Hans maka Anna Olsson 1867-1936. Saliga äro de döda som dö i Herren.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.50 VI 7	Liten liggare i svart granit med polerad ovsida. Inhuggen inskription.	Vilorum för Alfred Johansson, Källeberget, 1884-1917. Dottern Ingeborg 1916-1936.	2	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Viss påväxt.	2:17	Rengöring.
8.51 VI 16	Hög och smal i röd granit med oregelbundet krön. Polerad framsida. Inhuggen inskription och dekor i form av kors och palmetter.	Här vilar hushållerskan Anna Jakobsdotter 1854-1935, S P 487 v 5	1	Socialhistoriskt intresse (kvinna med titel)				
8.52 VI 22	Låg och bred i svart granit med svängt krön. Polerad framsida och inskription. Dekor i form av strålande stjärna och blomsterslingor.	Albert Larsson 1877-1966. Maken Matilda 1875-1914. Stenbrohult.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt intressant (gårdsnamn)		Viss påväxt.	2:17	Rengöring.
8.53 VI 55	Gravstenen är utformad som en stenskiva i grå granit som vilar mot en bakomliggande natursten. Huggen inskription och dekor i form av kors.	Ida M Hedberg, född 1888, död 1917.	1	Ålder (tidigt 1900-tal) Socialhistoriskt värde (kvin-nograv)		Omfattande svart påväxt.	2:16	Rengöring.
8.54 INR 1	Liten, stående kalksten med rundat överstycke.	BAD 1802	1	Ålder (före 1900)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravnr	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kultuhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.55 INR 2	Liten, stående kalksten med rundat överstycke.	LS 1802	1	Ålder (före 1900)				
8.56 INR 3	Gravhäll liggande i gräset. Tempelgavel och rundel i relief.		1	Ålder (före 1900)			2:16- 2:21	Hålls ren från löv, snö och regnvatten.
8.57 INR 4	Tumba. Något försänkt inskriftsplatta, rundad i överkant.		1	Ålder (före 1900)			2:16- 2:21	Hålls ren från löv, snö och regnvatten.
8.58 INR 5	Stående kalksten med smälare, rundat krön. Inhuggen, svartmålad inskription.	B. Öberg. Född den 28/1 1792. Död den 4/5 1871. Sv. Ps. No 477 v 8	1	Ålder (före 1900)				
8.59 INR 6	Kors i gjutjärn. En stjärna vid varje korsarm. Nedtill ängel med urna.	Hustrun Catharina Häger från Dunbecken 1815-1881. ....477	1	Ålder (före 1900) Lokalhistoriskt intresse (enligt uppgift tillverkades kyrkogårdens gjutjärnskors av en lokal smed efter egen framtagen modell) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv, gårdsnamn)				

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

1: Akut åtgärd, 2: Åtgärdas år X, 3: Åtgärdas i samband med annat arbete, 4: Estetisk åtgärd, 5: Åtgärdas ej								
Gravn	Teknisk uppbyggnad	Inskription	Värde- karakter- isering	Kulturhistorisk motivering	Vårdas av kyr- korådet	Skadebeskrivning	Skade- värder.	Föreslagna åtgärder
8.60 INR 7	Hög, smal kalksten med rundat krön och akroterier. Inhuggen inskription, upptill dekor i form av stjärna.	Karl Andreasson Mellby Qvistagården 1815-1884. D Ps No 57 v 12. Sv Ps No 480.	1	Ålder (före 1900) Utformning (en av få äldre kalkstenar på kyrkogården) Socialhistoriskt intresse (gårdsnamn)		Påväxt.	2:17	Rengöring.
8.61 INR 8	Kors i gjutjärn. En stjärna vid varje korsarm. Strålgång bakom korset. Nedtill ängel med urna.	Hustrun Christina Johansdotter, Knutstorp, 1851-1883. Ps No 487.	1	Ålder (före 1900) Lokalhistoriskt intresse (enligt uppgift tillverkades kyrkogårdens gjutjärnskors av en lokal smed efter egen framtagen modell) Socialhistoriskt intresse (kvinnograv, gårdsnamn)		Rosthål rakt igenom längst ned på korset.	2:16	Åtgärdsprogram, rostskydd, målning.
8.62 INR 9	Litet kalkstens kors, uppställt vid vaktmästeriet. Hittades på kyrkogården i samband med grävning.		1	Ålder (före 1900)				

# 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

## GRAVVÅRDAR MARKERADE MED 1



I3



I4



I5



I6



I8



I9



I10



I11



I13



I14

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON



I 15



I 20 (dubbelsidig)



I 24



I 25



I 26



I 40



I 65



I 85



I 104



II 19

## 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON



II 33



II 68



II 70



II 76



III 6



III 21



III 44



III 52



III 90



IV 1



IV 45



V 59



V 120



V 157



8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON



V 159



VI 1



VI 16



VI 22



VI 55



INR 1



INR 2



INR 3



INR 4



INR 5



INR 6



INR 7



INR 8



INR 9

# 8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON

## GRAVVÅRDAR MARKERADE MED 2



I 7



I 31



I 33



I 91



I 92



I 101



I 118

8. GRAVVÅRDAR, BESKRIVNING OCH FOTON



II 30-31



II 37



II 38



II 53



II 60



III 77



VI 7

## 9. SKÖTSELRÅD

Skötselråden i följande avsnitt är tänkta att ge viss vägledning vad gäller vård och underhåll av den enskilda gravvården, men gäller endast för vårdar som inte är allvarligt skadade. Vid rengöring och reparation av gravvårdar äldre än 100 år eller som har högt kulturhistoriskt värde bör en konservator anlitas för rådgivning och reparationsåtgärder.

Den viktigaste grunden för alla åtgärder är att de inte får skada gravvården och att de skall förlänga dess livslängd. En äldre gravvård skall inte se ut som om den vore ny efter åtgärden. Att rengöra en vård för att den skall bli vackrare har alltså inte första prioritet om objektet klassats som kulturhistoriskt intressant. Om rengöringen däremot handlar om att kunna avläsa en inskription eller skulptural relief är det kanske nödvändigt för att man skall kunna skapa sig en förståelse för objektet. Rengöring bör också självklart utföras om smutsen kan anses skadlig för objektet.

### GRAVVÅRDAR AV STEN

Sten är ett sprött material och därmed mycket känsligt för mekanisk påverkan i form av slag och stötar. Det

är därför viktigt att dagligen vara vaksam på vårdarnas tillstånd genom att ta bort vatten och snö från hållar och tumbor, sopa rent dem från löv och nedfallna grenar, och kontrollera så att inte sättningar bildas. Smuts och jord avlägsnas normalt med vatten. Om nedsmutsningen är så kraftig att rengöringsmedel behövs, bör detta vara biologiskt nedbrytbart och ha neutralt pH-värde. Rengöring med vatten får dock aldrig utföras vid risk för frost.

Äldre gravvårdar i kalksten bör alltid hanteras med försiktighet och finns lösa delar skall konservator kontaktas.

### *Påväxt av alger, lavar och mossor*

Biologisk påväxt upplevs ofta som misspyrdande och kan göra inskriptioner svårästa. Vissa lavararter är aggressiva mot stenen genom att de löser upp ytskiktet och får de olika mineralkornen att lossna. Lavar och alger håller också fukt, vilket kan bidra till frostsprängningar. Regelbunden rengöring av gravvårdar med påväxt, exempelvis varje höst, underlättar arbetet.

*Alger* trivs i fuktiga, ofta skuggiga miljöer. De förekommer därför på stenytor som vetter mot norr eller under skuggande träd. Algerna är vanligtvis gröna och upplevs som fuktiga vid beröring. Även röda alger är vanliga. En sten som rengjorts från alger återkoloniserar snabbt om den inte hålls torr.

*Lavar* kan se ut på flera olika sätt. På sten ser de normalt ut som tunna skorpor. Vid rengöring är det oftast bara den synliga delen av laven som avlägsnas, medan rötterna sitter kvar.

*Mossor* växer oftast på stenar som inte rengjorts på länge eller på liggande stenar där jord kan samlas i fördjupningar.

För att avlägsna lavar eller mossor borstas med mjuk borste, sedan laven eller mossan först indränkts i varmt vatten så att den blir lättare att avlägsna. Helst bör detta ske kontinuerligt under flera timmar för att få riktig verkan. Ju blötare laven är, desto lättare är den att avlägsna. Man kan med fördel mjuka upp lavarna genom att stenen under någon vecka får vara insvept i våta tygsäckar och plast. För att öka vätningen av stenen kan några droppar vanligt diskmedel eller såpa

tillsättas. Några droppar ammoniak i vattnet bidrar också till att mjuka upp lavarna. Använd rikligt med vatten och skölj flera gånger. Grus och små partiklar kan annars repa stenytan. Det är lättast att få bort påväxt under vår och höst, eller vid långvarig fuktig väderlek. Särskilt lavar är mest aktiva och växer då, vilket gör dem mjukare och lättare att ta bort.

På hårda stensorter som graniter kan man använda högtryckstvätt med lågt tryck, men förgyllning och imålad text kan skadas. För att undvika materialförluster skall man före högtryckstvätt alltid försäkra sig om att stenen inte har sprickor eller lösa delar.

### Lagningar

Sprickor skall alltid lagas av konservator. Mindre delar som hörn och flisor som lossnat från gravvårdarna kan dock fästas med stenlim. Det är mycket viktigt att stenytorna är rena när man limmar och att ingen frostrisk förekommer. Där skärvor saknas bör ifyllnad ske med bruk. Ifyllnad skall alltid göras med bruk som är svagare än stenen, så att

frost och temperaturskiftningar inte skadar denna. Cementhaltigt bruk skall därför inte användas, varför tidigare lagningar med sådant bruk bör avlägsnas och ersättas med kalkbruk eller stenlagingsbruk.

### Borttagning av stearinfläckar

Det mesta av stearinen borttages först med oskarpt verktyg av trä eller plast. Man kan också använda kemiskt ren bensin, och sedan suga upp stearinet med läskpapper, men detta fordrar viss erfarenhet. Sot avlägsnas torrt med suddgummiliknande produkter (t ex gomma pane - en degliknande blandning av mjöl, vatten, kopparsulfat och målarsoda) i samråd med konservator.

### GRAVVÅRDAR AV GJUTJÄRN

Gjutjärn befrias från rostbeläggning med stålborste. Järnet grundas sedan med blymönja (blymönja är idag förbjudet men får användas av företag och förvaltningar för att vårda objekt med kulturhistoriskt värde) och målas två gånger med mager äkta linoljefärg. Behandlingen upprepas vid behov. Beroende på

klimat m m kan tidsintervallerna variera, men vart tionde år kan tjäna som ett riktmärke.

Missfärgningar från koppar och rost är svåra att avlägsna, varför man behöver rådgöra med konservator. Det är bra att i förebyggande syfte skydda metallen från oxidation genom kontinuerligt underhåll med ommålning av järndetaljer och genom att byta ut rostade järndubb och förankringsjärn till sådana i rostfritt stål. Vid montering av nya stenar på fundament bör rostfri dubb användas.

### ANDRA MATERIAL

För gravvårdar av trä, smide, glas eller andra material finns inga generella råd för underhåll. Ofta finns skäl att konsultera en konservator för att behandlingen skall bli så bra som möjligt.

### ANDRA TYPER AV SKADOR

#### Klotter

Klottersaneringsfirma bör kontaktas så snart man upptäcker klotter, då det är lättare att avlägsna ju

## 9. SKÖTSELRÅD

färskare det är. I tveksamma fall bör konservator kontaktas, t ex när det gäller stenar med försvagade, målade eller förgyllda partier.

### *Gipskrusta*

Svavelhaltiga luftföroreningar kan omvandla ytan på kalkhaltiga stenar till kemiskt gips. Denna s k gipskrusta är ofta svart och bubblig och yttrar sig t ex genom att statyer får svarta ögonhålor och svarta ”slöjor” under utskjutande delar. Gipskrusta är komplicerat att avlägsna och bör överlåtas till konservator.

### **KASSERADE GRAVVÅRDAR**

De gravvårdar som återgår till församlingen men av olika anledningar inte kan stå kvar på sina respektive gravplatser bör inte avlägsnas från kyrkogården. De bör istället placeras någonstans där det finns plats, förslagsvis kan ett mindre område på den nya kyrkogårdsdelen reserveras för detta ändamål. De behöver inte lutas mot muren utan kan grävas ner, såsom de en gång stått på en gravplats. Det finns flera

exempel på detta bruk på Sveriges kyrkogårdar. Detta medför att det som gravvårdarna kan berätta om t ex bygden och om gravvårdsstilar inte går förlorat utan finns kvar. Det underlättar dessutom för släktforskare som letar efter sina förfäders gravvårdar.

Malin Elmberg

### **KÄLLOR**

Emanuelsson, L (1999) *Kulturbeskrivning av Göteborgs kyrkogårdar, Rapport 13: Västra Frölunda och Askims kyrkogårdar*, Göteborg

Hansson, H-E m fl (2002) *Vård av gravstenar* Stockholm

Hoberg B & Eliasson, K-G *Underhåll av gravvårdar*

Kulturmiljövård 1989:6, s 43-44

*Vara kyrkogårdar, byggnadshistorisk rapport 2006:22-27,*

Västergötlands museum

## 10. LAGAR

Med lagstiftning finns det möjlighet att styra en kyrkogårds utveckling och förändring. Allt från gravplatsens utformning till förfarandet av begravningsplatsens vegetation regleras genom olika lagar. Församlingen har ett stort ansvar för sin kyrkogård. Länsstyrelsen kontrollerar att de kulturhistoriska intressena tillvaratas och gör tillståndsprövningar när det gäller väsentliga förändringar.

### **KULTURMINNESLAGEN - KML (SFS 1988:950)**

Enligt Kulturminneslagen är det en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö och ansvaret för detta delas av alla. Alla kyrkor och kyrkogårdar byggda eller anlagda fram till 1939 och ett begränsat urval kyrkor byggda efter 1939 skyddas av KML. Enligt KML 4 kap skyddas de kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser.

I 4 kap 11§ behandlas begravningsplatser som kulturmiljöer: I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas.

Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde i minskas eller förvanskas.

I 4 kap 13§ behandlas begravningsplatser tillkomna innan 1939: I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Väsentlig förändring av fast anordning kan vara:

- borttagande eller genomgripande ändring av hägnad
- ändring av material eller färgsättning på anordning inom begravningsplatsen
- ändring av vegetationens arkitektoniska och rumsskapande karaktär
- större ändringar av gravkvarter och vägsystem inom gravplatsen

- åtgärder som i sig själva inte är väsentliga men som har betydelse för anläggningens helhetsverkan om de upprepas, såsom borttagande av gravramar, staket och dylikt kring gravplatser.

Den sista punkten är särskilt beaktansvärd. Man bör alltid fundera på de vidare konsekvenserna av att exempelvis avlägsna stenramar runt gravplatserna.

I 4 kap 6§ omnämns kyrkliga inventarier: Inventarier av kulturhistoriskt värde, som hör till kyrkobyggnad eller annan byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats, skall förvaras och vårdas väl.

Kyrkliga inventarier kan även innefatta kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar. Generellt kan sägas att gravvårdar från tiden innan 1850 alltid bör upptas på inventarielistan. Detta eftersom gravvårdar fram till 1800-talets mitt tillverkades mer hantverksmässigt än därefter, då den industriella tillverkningen började komma igång.

### **BEGRAVNINGSLAGEN (SFS 1990:1144)**

Begravningslagen innefattar bestämmelser som kan vara av stor vikt för en kyrkogårds utformning.

## 10. LAGAR

I 7 kap 25§ sägs: Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

I 7 kap 26§ sägs: Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

I 7 kap 37§ behandlas vad som gäller efter gravrättens upphörande: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.

Församlingen kan med stöd av nämnda lagar upprätta särskilda regler för hur olika delar av kyrkogården bör utformas i framtiden.

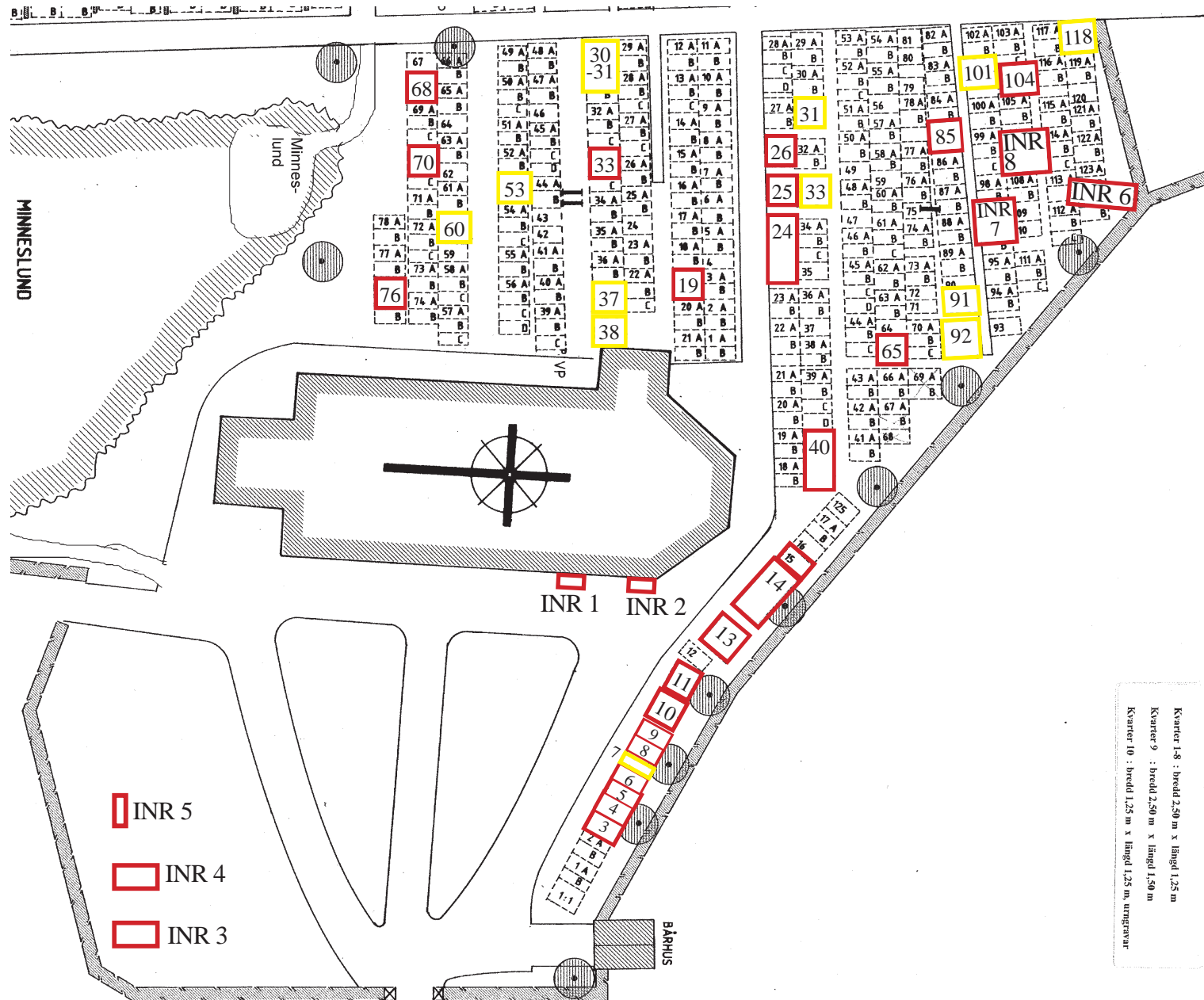
Malin Elmberg



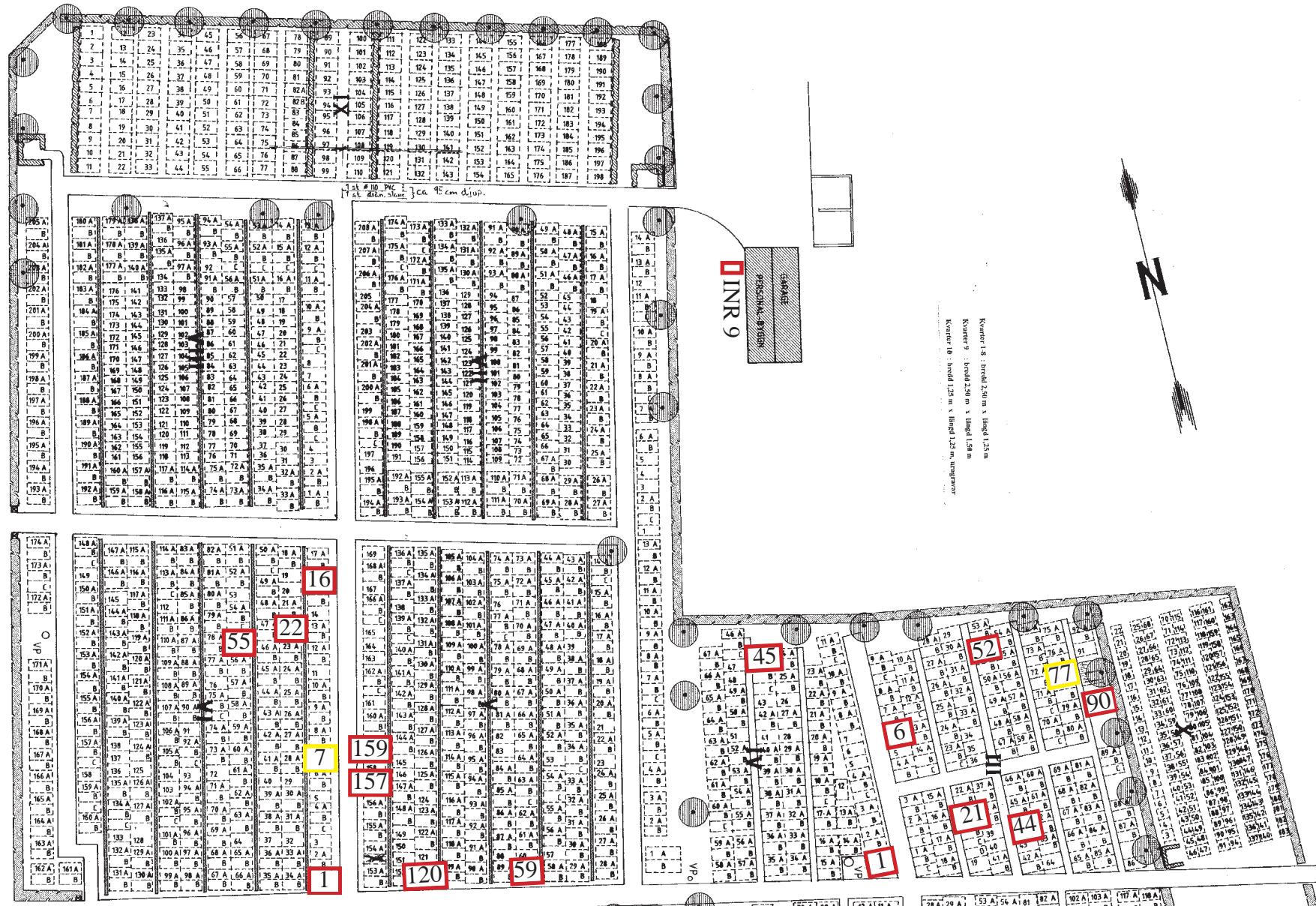
# 11. GRAVKARTA



# 11. GRAVKARTA



# 11. GRAVKARTA



## 11. GRAVKARTA

Förändringar på kyrkogården kräver tillstånd från länsstyrelsen enligt 4 kap. KML.

De gravvårdar som bedömts ha ett kulturhistoriskt värde har markerats med en 1:a eller 2:a, enligt det system som Västergötlands museum framtagit.

1:  Med markerad gravanläggning avses kulturhistoriskt omistliga gravvårdar och gravanordningar. Vårdar och gravanordningar, inklusive stenramar, grusbädd, gravstaket, gravhäckar, gravträd o.d., får inte ändras, flyttas, avlägsnas eller återupplåtas och de skall bevaras och vårdas på plats för framtiden. Vårdarnas och gravanläggningarnas omedelbara omgivning får inte förvanskas. Omgivande befintlig markplanering med kvartersindelning/gravrader, mur, portstolpar, grindar, grusgångar, trädalléer, trädkrans o.d. skall bevaras och vårdas.

2:  Med markerad gravanläggning avses kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och gravanordningar. Vårdar och gravanordningar, inklusive stenramar, grusbädd, gravstaket, gravhäckar, gravträd o.d., bör inte ändras, flyttas, avlägsnas eller återupplåtas och de bör bevaras och vårdas på plats för framtiden. Vårdarnas och gravanläggningarnas omedelbara omgivning bör inte förvanskas. Omgivande befintlig markplanering med kvartersindelning/gravrader, mur, portstolpar, grindar, grusgångar, trädalléer, trädkrans o.d. bör bevaras och vårdas.



---

Ateljé Arkitekten i Väst AB, Skolgatan 3, 532 31 Skara, tel: 0511-108 28, [www.ateljearkitekten.se](http://www.ateljearkitekten.se)

---